

EXTRÉMNA CHUDOBA AKO PROBLÉM ZANEDBANIA NEGATÍVYCH POVINNOSTÍ GLOBÁLNEJ SPRAVODLIVOSTI

HEDVIGA MARCINKOVÁ, Katedra filozofie FF UCM, Trnava

MARCINKOVÁ, H.: Extreme Poverty: The Failure of Negative Duties of Global Justice
FILOZOFIA 67, 2012, No 9, p. 731

The aim of the paper is to examine Thomas Pogge's interpretation of extreme poverty as a failure of negative duties of global justice. Pogge argues that we as citizens of affluent societies have a duty of justice to eradicate extreme poverty because we are harming the global poor through our imposition of unjust global order. The paper gives an analysis of the basic structure of this argument in order to take a critic look at its key elements, in particular the theory of causation and negative rights, which are shown as destructive to the argument itself.

Keywords: Extreme poverty – Human rights – Negative duties – Global justice

Úvod. Extrémna chudoba je pojem vymedzujúci tých, „ktorí nemajú bezpečne zaistené minimum potrebné na svoju ľudskú existenciu – potraviny a vodu, odev, prístrešie, základnú lekársku starostlivosť a základné vzdelanie“ (Pogge 2008a, 182). Pri uvažovaní o probléme pretrvávania extrémnej chudoby v globálnom kontexte sa v posledných rokoch objavuje silnejšie presvedčenie, že chudoba postihujúca milióny ľudí je najvýraznejším príkladom neuplatňovania, respektíve porušovania ľudských práv v dnešnej modernej spoločnosti. Najväčšie deficity ľudských práv sa sústreďujú v celosvetovom meradle práve u chudobných (Pogge 2008a, 181). Problematika chudoby z hľadiska ľudských práv nie je neznáma ani v slovenskom a českom kontexte.¹ Práve koncepcia ľudských práv (predovšetkým sociálnych a ekonomických) sa pokladá za jeden z najadekvátnejších nástrojov analýzy chudoby a jej odstraňovania, keďže má inštitucionalizovanú oporu v medzinárodných právnych dokumentoch (Hrubic, Uhde 2010, 119).

V súvislosti s chápaním chudoby ako zásadného porušovania ľudských práv sa čoraz viac zdôrazňuje nevyhnutná potreba zamerať sa na hľadanie príčin chudoby. V. Ďurčík vo svojej štúdií *Étika ľudských práv a chudoba ako globálny fenomén* zaraďuje medzi príčiny chudoby vonkajšiu zadlženosť štátov, zväčšujúcu sa priepasť medzi bohatými a chudobnými a absenciu spravodlivého systému medzinárodného obchodu, investícií a financií (Ďurčík 2011, 43). Tieto príčiny úzko súvisia s procesom globalizácie, ktorý v posledných rokoch často vyvoláva spoločenské napätie. Predovšetkým, s previazanosťou

¹ Pozri napríklad (Ďurčík 2011; Horyna 2008; Hrubic, Uhde 2010).

ekonomiky na globálnej úrovni rastie i zodpovednosť za ľudí postihnutých extrémnou chudobou na celom svete. Vládnuci ekonomický model, ktorý vyvstal z procesu globalizácie, zapríčiňuje totiž situáciu, v ktorej sa svetové bohatstvo koncentruje v rukách pomerne malej časti obyvateľstva, kým chudoba postihuje čoraz širšiu vrstvu obyvateľstva. „Globalizácia, ktorá je najevidentnejším, najaktuálnejším a najuniverzálnejším fenoménom súčasnosti je vo svojej podstate paradoxom, čo znamená, že pre veľmi malý počet ľudí je maximálne prospešná a vysoko zisková, no zároveň pre dve tretiny svetovej populácie je skôr deštruujúca, ubíjajúca a degradujúca a posúva ich stále ďalej na okraj, pod hranicu biedy“ (Juríčková 2008, 16). Negatívne pôsobenie medzinárodných inštitúcií a rôznych transnacionálnych korporácií na život mnohých ľudí, obzvlášť v treťom svete, potvrdzuje aj M. Hrubec v článku *Sociální spravedlnost v globálním kontextu. Extrateritoriální uznání globálních chudých* (Hrubec 2008, 145). Takéto konštatovanie nespravodlivosti medzinárodného spoločenského usporiadania, ktoré odsudzuje predovšetkým obyvateľov rozvojových krajín na život v chudobe, je bázou argumentácie nemeckého filozofa T. Poggeho v prospech povinnosti občanov vyspelých štátov pomáhať extrémne chudobným v globálnom kontexte. V tejto práci sa budeme zaoberať analýzou Poggeho argumentácie v prospech tejto povinnosti. Najprv sa pokúsime stručne načrtnúť základnú štruktúru jeho argumentácie, aby sme mohli pristúpiť ku kritickému analýze jej kľúčových prvkov. Našou snahou je upriamiť pozornosť na problematické miesta v Poggeho argumentácii. Na záver sa pokúsime zhodnotiť, do akej miery bude nimi ovplyvnená stabilita a potenciálna sila celého argumentu. Práve Poggeho prístup pokladáme za vzorový príklad sociálnej kritiky v dobe globalizácie, a preto považujeme za vhodné podrobne preskúmať jeho relevantnosť.²

Morálna naliehavosť problému chudoby. V súvislosti s pojmom extrémnej chudoby v globálnom kontexte sa Pogge snaží v úvode svojho diela *World Poverty and Human Rights (Chudoba vo svete a ľudské práva)* dvoma zásadnými otázkami apelovať v prvom rade na morálku jednotlivca. V prvej otázke sa pýta, ako môže chudoba takmer polovice ľudstva pretrvávajú napriek enormnému ekonomickému a technologickému pokroku a napriek morálnym normám a hodnotám našej dominantnej „západnej“ civilizácie. V druhej sa pýta, prečo „my“ ako občania vyspelých krajín nepovažujeme za morálne

² Týmto sa odlišujeme napríklad od M. Hrubca, ktorý vo svojom článku (Hrubec 2008) pravdepodobne podľa vzoru Poggeho upozorňuje na problém extrémnej chudoby z hľadiska zodpovednosti transnacionálnych korporácií a medzinárodných finančných inštitúcií a podobne ako on sa vyjadruje, že „čo sa týka všeobecnej zodpovednosti, každý v globálnom kontexte vplyvný aktér vrátane transnacionálnych korporácií a medzinárodných finančných inštitúcií by mal zdieľať zodpovednosť za globálne usporiadanie a jeho negatívne dôsledky...“ (Hrubec 2008, 164; porovnaj Pogge 2008b, 207). Hrubec zjavne nadväzuje na Poggeho argumentačnú líniu a posúva ju do ďalšej roviny, keď v tejto súvislosti rozvíja kritickú teóriu uznania na oblasť medzinárodnej a nadnárodnej spravodlivosti. My však v našom príspevku zostávame výhradne pri pokuse o kritickú analýzu Poggeho argumentácie bez úmyslu posunúť ju do ďalšej roviny, no s primárnym cieľom poukázať na možné problémy v tejto argumentácii, ktoré by mohli ohroziť aj koncepcie ďalších autorov nadväzujúcich na túto argumentačnú líniu.

znepokojujúce prinajmenšom to, že svet nami mocne ovládaný zaťažuje také obrovské množstvo ľudí s deficitnými a podradnými „štartovnými pozíciami“ (Pogge 2008b, 3).

Pogge sa snaží poukázať na fakt, ktorý veľmi výstižne vyjadril i český autor B. Horyna vo svojom článku *Má smrt je protest proti bídě světa*: „Prežívame iba vďaka myšlienke, že sa nás niečo také [chudoba] netýka [...] Sotva však dokážeme odhadnúť, ako hlboko sa mýlime vo svojom presvedčení, že umieranie tam niekde ďaleko, umieranie tých cudzích nie je súčasne našim umieraním: nie individuálnym, fyzickým, ale civilizačným. Civilizácia opretá o piliere stoviek miliónov hladujúcich, ktorých utrpenie premieňa na enormný blahobyť úzkej vrstvy vyvolených, nemôže mať ružové perspektívy“ (Horyna 2008, 15-16).

Náš postoj k extrémnej chudobe by sa teda dal vystihnúť ako akási „krutá ľahostajnosť“ – žijeme v izolácii od extrémnej chudoby, a preto ju ani nepovažujeme za morálne naliehavú.³ Apelovanie na morálku považuje napríklad V. Ďurčík iba za jednu z mnohých ciest riešenia problému chudoby, ktorú okrem toho hodnotí ako „málo efektívnu“ a zároveň konštatuje, že „ak pri nej zostaneme ako pri prioritnej, tak riešenie musí byť komplexné, teda aj na úrovni inštitúcií“ (Ďurčík 2011, 44). Práve Poggeho argumentáciu považujeme za jednu z tých, ktoré smerujú k takémuto komplexnému riešeniu.

Poggeho téza o chudobe z globálnych príčin: nespravodlivosť globálneho inštitucionálneho usporiadania. Pogge formuluje socio-ekonomickú teóriu, v ktorej načrtáva *kauzálny vzťah* medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami prostredníctvom globálneho inštitucionálneho usporiadania: „Súčasný globálny inštitucionálny usporiadanie, ako je zakotvený v medzinárodnom práve, zakladá kolektívne porušovanie ľudských práv v obrovskom rozsahu, ku ktorému väčšina svetových bohatých bez kompenzácie prispieva“ (Pogge 2008a, 187).

Podľa Poggeho je globálna inštitucionálna schéma uplatňovaná nami všetkými a na každého z nás (Pogge 1989, 276). Ľudia sú „včlenení“ do svetového usporiadania pozostávajúceho zo vzájomných vzťahov,⁴ ktoré ovplyvňujú sociálnu, politickú a ekonomickú situáciu jednotlivých občanov. V dôsledku toho sú ľudia, predovšetkým v rozvojových krajinách, „nútení“ žiť v extrémnej chudobe. Pogge sa vo svojej argumentácii prikláňa aj k akémusi „odstupňovaniu“ zodpovednosti, keď do popredia dáva bohatých a vplyvných predstaviteľov vyspelých krajín, keďže práve tých pokladá za tvorcov globálnych stratégií

³ O probléme prehliadania miliónov hladujúcich ľudí trpiacich extrémnou chudobou sa M. Hrubec vyjadruje ako o probléme (zne)uznania: títo chudobní živoriaci ľudia sú „zneuznanými sociálnymi aktérmi“, ktorí protestujú proti súčasnému globálnemu režimu a ktorých by sme aj ako takých – ako subjekty sociálneho protestu a súčasne spoločenskej zmeny zúčastňujúce sa na najväčšom proteste v ľudských dejinách – mali rešpektovať (Hrubec 2008, 147-153).

⁴ Poggeho inštitucionálna schéma je v tomto význame ekvivalentná tomu, čo J. Rawls vo svojom diele *Theory of Justice* nazýva základnou štruktúrou (Rawls 1999, 47). Takto chápaná označuje tie ekonomické, politické, sociálne a právne inštitúcie, ktoré usporadúvajú životy ľudí. Princípy spravodlivosti dosahujú na členov tej istej inštitucionálnej schémy, ktorá však podľa Poggeho, na rozdiel od Rawlsa, siaha až ku globálnemu systému vzájomnej závislosti (Pogge 2008b, 122, 145, 178-179).

(Pogge 2008b, 207). Na nespravodlivosť globálneho inštitucionálneho usporiadania Pogge poukazuje v zásade z dvoch dôvodov. Prvý z nich siaha do minulosti a možno ho zhrnúť slovným spojením „trvalý odkaz historických zločinov“, akými boli otrokárstvo, kolonializmus či genocída. Pogge zdôrazňuje, že hoci sú už minulosťou, „zanechali za sebou odkaz veľkých nerovností, ktoré by boli neprijateľné aj v prípade, že by tieto národy boli úplnými páni svojho vlastného vývoja“ (Pogge 2008a, 191). Aj keby sme však nehľadeli na minulosť ani na súčasnosť, nie je možné prehliadnuť výraznú asymetriu medzi globálnym poriadkom a rozvojovými krajinami. Prejavuje sa v tom, že kým tieto krajiny majú mizivý vplyv na globálne usporiadanie, tak ono, ako konštatuje Pogge, má obrovský a – čo je podstatné – *zhubný vplyv* na ne (Pogge 2008a, 215). Tento druhý, zásadný dôvod Pogge dokladá empirickými tvrdeniami týkajúcimi sa rôznych medzinárodných privilégií, ktoré podľa neho dokazujú, že globálne usporiadanie kauzálne ovplyvňuje vývoj svetovej chudoby.⁵

Samotným jadrom Poggeho morálnej obžaloby je tvrdenie, že my všetci ako uplatňovatelia inštitucionálneho usporiadania sme nositeľmi negatívnej povinnosti⁶ „neprišpievať k presadzovaniu takého inštitucionálneho poriadku, ktorý predvídateľne a nevyhnutne spôsobuje nedostatky v ľudských právach bez kompenzujúcej ochrany a reformného úsilia, pokiaľ ide o jeho obeť“ (Pogge 2008a, 176). Pri pokuse zhrnúť Poggeho argument sa nám objavuje niekoľko podmienok: Každý, kto vo svete prispieva svojou *aktívnou kooperáciou* k udržiavaniu nespravodlivých inštitúcií produkujúcich deficity v ľudských právach a kto z nich *profituje*, nesie *kauzálnu zodpovednosť* za chudobné životné podmienky druhých.

Ďalšia podmienka vyjadruje mieru, do akej globálny inštitucionálny poriadok *v porovnaní s jeho možnými alternatívami* produkuje deficity ľudských práv (chudobu) *predvídateľne a spôsobom, ktorému by bolo možné sa vyhnúť* (Pogge 2008a, 21; Pogge 2008b, 188). Naša aktívna kooperácia teda zapríčiňuje ujmu iba v tom prípade, keď možno *predvídať*, že globálny poriadok umožňuje vznik rozsiahlych deficitov ľudských práv, a v prípade keď by sa týmto deficitom dalo *rozumným spôsobom vyhnúť* (z dôvodu našej oboznámenosti s realizovateľným alternatívnym dizajnom globálneho inštitucionálneho poriadku, ktorý by nevytváral porovnateľné deficity v ľudských právach).

Okrem týchto podmienok je v Poggeho argumentácii prítomný ešte jeden charakteristický rys, a to posun od porušenia negatívnej povinnosti k *povinnosti kompenzácie*: „Táto negatívna povinnosť [môže] uvaliť pozitívne záväzky na zvýhodnenú stranu: zá-

⁵ Keďže sa v tejto práci sústredíme predovšetkým na konštrukciu Poggeho argumentov za účelom jej kritického analýzy, nebudeme sa venovať bližšej analýze medzinárodných privilégií. Ich podrobnej analýze sa Pogge venuje v šiestej kapitole diela *World Poverty and Human Rights (Chudoba vo svete a ľudské práva)* (Pogge 2008b), ako i v článku *Uznávaná i porušovaná medzinárodným právom: ľudská práva globálnych chudých* (Pogge 2008a).

⁶ Ľudské práva nám podľa Poggeho ukladajú výhradne negatívnu povinnosť, čo znamená, že vyžadujú, aby aktéri neublížovali, respektíve nezapríčiňovali ujmu druhým určitými špecifickými spôsobmi (Pogge 2008b, 72-73). Takéto minimalistické pojmovanie povinností, ktoré sú vytvárané ľudskými právami, je typicky libertariánske.

väzky kompenzácie za zapríčinenie ujmy“ (Pogge 2008a), 227). Ako podotýka Pogge, takáto kompenzácia môže mať podobu úsilia o pomoc a ochranu alebo sa môže sústrediť na inštitucionálnu zmenu, ktorú Pogge hodnotí ako *racionalnejšie riešenie* (Pogge 2008a, 233). Chudoba tak môže byť obmedzená, ba v ideálnom prípade vykorenená realistickými reformami.⁷

Kauzálny model pripisovania zodpovednosti. Bázou celej Poggeho argumentácie je kauzálny model pripisovania zodpovednosti za extrémnu chudobu v globálnom kontexte. Na základe tohto modelu sa zodpovednosť pripisuje jednotlivým aktérom (prípadne kolektívnej entite), ktorých konanie môže byť *kauzálne* spojené s okolnosťami, z ktorých vyvodzujeme zodpovednosť. Ako je zrejmé z nášho zhrnutia Poggeho argumentu, potom platí, že občania vyspelých krajín, najmä tí bohatí a vplyvní, sú *kauzálne zodpovední* za pretrvávanie globálnej chudoby, lebo prispievajú k udržiavaniu nespravodlivého globálneho poriadku, ktorý chudobným zapríčiňuje ujmu.

M. Risse vo svojom článku *Do We Owe the Global Poor Assistance or Rectification?* nielenže popiera Poggeho tvrdenie, že globálny poriadok zapríčiňuje chudobu, ale dokonca tvrdí, že práve súčasnému globálnemu poriadku môžeme hodnoverne pripísať značný nárast blahobytu ľudí, aký sa dosiahol za posledných dvesto rokov (Risse 2005, 1). To, čo Risse Poggemu vyčíta, teda nie je ani tak stanovenie kauzálneho vzťahu medzi globálnym poriadkom, ktorý ovplyvňujú predovšetkým vyspelé krajiny, a chudobou v rozvojových krajinách, ale predovšetkým charakterizácia tohto vzťahu ako „ujmy“. Keďže podľa neho globálny inštitucionálny poriadok dokázateľne zlepšil situáciu mnohých ľudí, je neprijateľné hovoriť o tom, že zapríčiňuje deficity ľudských práv sústreďujúce sa prevažne v skupine chudobných občanov rozvojových krajín (Risse 2005, 17). Risse sa snaží zavádzať východiskové porovnania, v ktorých poukazuje na ustupovanie celosvetovej extrémnej chudoby oproti dobe krátko pred začiatkom procesu globalizácie. V prípade Poggeho morálnej obžaloby sa však zdá byť takéto porovnanie „súčasného“ a „minulého“ stavu neadekvátne. Pogge totiž sám naznačuje: „Nemožno odmietnuť tvrdenie, že USA porušovali ľudské práva otrokov čiernej pleti, v päťdesiatych rokoch 19. storočia poukázaním na to, že týchto otrokov bolo menej alebo že na tom boli lepšie než v predchádzajúcich desaťročiach. Ani tvrdenie, že presadzovanie súčasného globálneho poriadku porušuje ľudské práva ľudí, ktorí v ňom žijú a príliš často i umierajú v dôsledku extrémnej chudoby, nemožno jednoducho odstrániť poukázaním na ich klesajúce počty“ (Pogge 2008a, 203). Za účelom dokázania nespravodlivosti globálneho inštitucionálneho poriadku sa podobnými porovnaniami, no v zmysle podmieňovania – keby to bolo inak, ako to dnes skutočne je –, pokúša i Pogge poukázať napríklad na fakt, že bez zločinov kolonializmu by neexistovala súčasná radikálna nerovnosť spočívajúca v tom, že niektorí

⁷ Napríklad Poggem navrhovaná schéma *globálnej surovinovej dividendy* (GRD). Ide o systém zdanenia, na základe ktorého by národy platili dividendu (daň) zo všetkých prírodných zdrojov, ktoré využívajú alebo predávajú (akýmusi druh spotrebnej dane). Toto Poggeho „reformné“ riešenie kritizuje T. Hayward v svojom článku *Thomas Pogge's Global Resources Dividend* (pozri Hayward 2005).

Ľudia žijú v blahobyte, a iní sú extrémne chudobní (Pogge 2008a, 205). Podľa Risseho by hodnotenie globálneho inštitucionálneho poriadku nemalo prebiehať uplatňovaním takejto špekulatívnej techniky komparatívnej politiky, na základe ktorej sa posudzuje, aký by bol svet, keby sa súčasný globálny poriadok nebol vyvinul alebo keby sa vyvinul iným spôsobom (Risse 2005, 7). Ak napríklad porovnáme konkrétny prípad Afriky s vyspelými krajinami, môžeme konštatovať, že tie nemuseli čeliť kolonializmu a že Afrika by bez tejto interferencie prosperovala minimálne tak ako ony (k takejto argumentácii smeruje Pogge). Práve takémuto uvažovaniu by sme sa mali vyhnúť, keďže, ako naznačuje Risse, dôvody, prečo sa tieto krajiny neubránili pred dobyvateľmi, by mohli byť také isté ako tie, pre ktoré by neboli schopné prosperity bez interferencie „zvonka“ (Risse 2005, 9). Okrem toho ani minulé nespravodlivosť ešte nerobí zo súčasného globálneho inštitucionálneho poriadku poriadok nespravodlivý.

Otázka miery kauzálnej zodpovednosti. Poggeho argumentácia nás podnecuje uvažovať o tom, akú rolu hrá vyspelý svet v neustálom pretrvávaní extrémnej chudoby v globálnom kontexte. Aj keď uznáme, že zapríčiňujeme niektorým ľuďom ujmu v podobe chudoby, problémom sa stáva miera našej zodpovednosti za tento ich stav. Jej problematickosť je dôsledkom našich komplikovaných a rozmanitých vzťahov pôsobenia na sociálne inštitúcie. Pri uplatnení kauzálneho modelu zodpovednosti sa teda vynára problém dokazovania kauzálnej súvislosti medzi daným aktérom a uskutočnenou ujmou. Dôsledkom Poggeho uplatnenia tohto modelu v argumentácii je stanovenie našej zodpovednosti za extrémnu chudobu v globálnom kontexte, pretože ako občania vyspelých (prevažne) demokratických krajín nesieme kolektívnu zodpovednosť za organizáciu našej spoločnosti. Sme teda považovaní za aktérov, ktorí vo svojom mene a ako plne informovaní prijímajú určité konkrétne rozhodnutia ohľadom organizácie spoločnosti.

W. Mitchell konštatuje, že v poslednom čase prestávajú byť demokratické procesy vo vyspelých západných krajinách majoritnými procesmi, samotná vláda je čoraz neprístupnejšia, technokratickejšia a byrokracia komplikuje demokratické procesy (Mitchell 2006, 116). Na základe takéhoto tvrdenia možno vzniknúť proti Poggemu námietku, že v rámci svojho argumentu, ktorý sa domáha kolektívnej zodpovednosti za organizáciu spoločnosti, predpokladá priamu účasť občanov na sociálnej organizácii, ktorú mnohí občania v skutočnosti nemajú. Keďže takéto zjednodušené pripisovanie zodpovednosti môžeme považovať vo vnútroštátnom kontexte za problematické, vyvstáva otázka, nakoľko je opodstatnené považovať občanov vyspelých krajín za zodpovedných za politiku medzinárodných inštitúcií. Definovať mieru, do akej je možné objasniť kauzálny vzťah medzi občanmi vyspelých krajín a medzinárodnými inštitúciami, je totiž značne problematické, ako naznačuje aj D. Satz, keďže „existuje málo zodpovednosti za medzinárodné inštitúcie, a ešte menej informácií o medzinárodnej ako o vnútroštátnej politike“ (Satz 2005, 51).

Pogge sa však očividne spoliehal na to, že hoci existujú nedemokratické krajiny, väčšina krajín, ktoré majú najväčší vplyv na podobu súčasného globálneho usporiadania, sú demokratické krajiny. Preto aj keď mnohí politici presadzujú politiku, nad ktorou

„obyčajní“ občania nemajú v skutočnosti kontrolu a na ktorú ani neudeľujú priamy súhlas, musíme si uvedomiť, že to robia v rámci politického zriadenia, ktoré im „obyčajní“ občania umožnili vytvoriť, a pôsobia teda s plnou mocou, ktorú im títo udelili. Za takýchto okolností sú vždy *kolektívne zodpovední* za politické rozhodnutia a konanie, a to tak v domácom, ako aj – na základe Poggeho chápania inštitucionálnej schémy – v globálnom kontexte.

Na jednej strane môžeme v tomto s Poggem súhlasiť, na druhej strane mu však musíme vytknúť, že jeho argumentáciu nesprevádza žiadna snaha o bližšiu analýzu tejto kauzálnej zodpovednosti. Postup jeho argumentácie naznačuje akýsi stupeň zodpovednosti priamo úmerný „vplyvu na“ nespravodlivosť globálneho poriadku a „profitovania z nej“. Ako konštatuje W. Mitchell, potom „každý občan západnej spoločnosti je priamo zodpovedný za globálne porušovanie ľudských práv jednoducho na základe svojho socio-ekonomického statusu“ (Mitchell 2006, 116).

Treba zdôrazniť, že na základe Poggeho chápania stále ide o zodpovednosť za *participáciu* v nespravodlivej inštitucionálnej schéme. Tá, ako sme už uviedli, odkazuje predovšetkým na vzájomnú ekonomickú závislosť. Sám Pogge uznáva, že nie je možné, aby sa ľudia „odpojili“ od existujúcich globálnych schém ekonomickej interakcie (Pogge 1989, 241, 263). Vynára sa tu potom zásadná otázka: Ak sa totiž ľudia nemôžu vyhnúť participácii, respektíve ak ich participácia v nespravodlivých inštitúciách je nevyhnutná, je potom adekvátne „označkovat“ ich ako porušovateľov ľudských práv? Pogge túto situáciu rieši „rôzne“ myšlienkou kompenzácie: Keďže sa nemôžeme vyhnúť participácii na vzájomných ekonomických vzťahoch, ak nemáme byť neadekvátne „označkovani“ ako porušovatelia ľudských práv, musíme prijať našu povinnosť kompenzácie na zmiernenie chudoby alebo sa aktívne angažovať za inštitucionálne reformy, ktoré v ideálnom prípade povedú k jej úplnému vykoreneniu.

Závislosť kauzálnej teórie zodpovednosti od kompenzačnej činnosti. Práve kompenzačná činnosť je ďalším „boľavým“ miestom Poggeho argumentácie. W. Mitchell poukazuje na fakt, že aj keď protestujeme a pokúšame sa zmeniť štruktúru našich inštitúcií, stále zapríčiňujeme ujmu a sme porušovateľmi ľudských práv, kým v tejto našej snahe nie sme úspešní (Mitchell 2006, 114). Je však paradoxné, že len čo uspejeme v reforme globálneho poriadku, všetci ostatní (aj tí, s ohľadom na snahu o reformu pasívni občania) nebudú už porušovateľmi ľudských práv, pretože budú svojou participáciou prispievať k spravodlivému poriadku.

Poggeho pojem kompenzácie však naráža aj na iný problém: je to jeho nezlučiteľnosť s jazykom ľudských práv. Túto nezlučiteľnosť poľahky spozorujeme, len čo sa bližšie zamyslíme nad spôsobom kompenzácie Oskara Schindlera, ktorý Pogge uvádza ako demonštrujúci príklad kompenzácie – podľa jeho názoru adekvátnej.⁸ Samotný pojem

⁸ Na príklade Oskara Schindlera sa Pogge snaží ukázať rozdiel medzi nekompenzovaným a kompenzovaným prispievaním k nespravodlivosti. Schindler prevádzkou továrne a platením daní spolupracoval na udržiavaní sociálnych inštitúcií a politiky nacistického Nemecka. Ochranou niekoľkých obetí

kompenzácie v nás takmer okamžite evokuje kvantitatívnu merateľnosť. Ak niekto prispeje k smrti piatich ľudí, ale zachráni ďalších desať, tak podľa Poggeho viac než adekvátne kompenzoval stratu piatich životov a už nie je porušovateľom ľudských práv. Avšak takáto utilitaristická tendencia je intuitívne neakceptovateľná v jazyku ľudských práv, ako upozorňuje aj W. Mitchell (Mitchell 2006, 114).

Problém (ne)adekvátnosti negatívnych povinností. V snahe dokázať nespravodlivosť súčasného globálneho poriadku a poukázať na fakt, že jeho reformy by automaticky viedli k lepšej alternatíve, Pogge vždy siaha po akejsi „báze na porovnanie“, ktorá je tvorená *alternatívnou* predstavou menej zaťažujúceho, spravodlivejšieho globálneho inštitucionálneho poriadku. A. Patten vo svojom článku *Should We Stop Thinking about Poverty in Terms of Helping the Poor? (Mali by sme prestať premýšľať o probléme chudoby v zmysle pomáhanie chudobným?)* naznačuje, že u Poggeho vzniká vážny problém, ako definovať minimálnu bázu spravodlivosti (Patten 2005, 22).

Pogge vidí nespravodlivosť globálneho inštitucionálneho poriadku v tom, že nie je uspokojený tak, aby uspokojil minimálnu požiadavku rovnosti a férovosti (Pogge 2008b, 18-21). Takýto názor je v súlade s chápaním spravodlivosti ako procedurálnej spravodlivosti. Zásadným problémom tejto procedurálnej identifikácie minimálnej bázy spravodlivosti je v Poggeho prípade to, že kladie príliš veľký dôraz na medzinárodné faktory a skoro žiadny na vnútroštátne. Je pochybné tvrdiť, ako upozorňuje D. Satz, že väčšina chudoby vo svete je dôsledkom výlučne globálnych inštitúcií, pretože je „obzvlášť obtiažne oddeliť vnútroštátne vplyvy na ekonomický stav spoločnosti od vplyvov medzinárodných“ (Satz 2005, 48). Pogge síce uznáva dôležitosť lokálnych faktorov, no, ako je zrejmé z jeho kritiky „vysvetľujúceho nacionalizmu“, poukazuje na to, že i tieto lokálne faktory majú svoju „vnútornú príčinu“ v globálnom usporiadaní. A. Patten výstižne hodnotí takýto Poggeho postoj ako „pád do opačnej pasce – pasce vysvetľujúceho kozmopolitizmu“ (Patten 2005, 23). Poukazuje totiž na fakt, že aj vo férových demokratických krajinách sa stáva, že za platných medzinárodných pravidiel, ktoré boli naplánované tak, aby boli pre ne výhodné, tieto pravidlá zlyhávajú pri stanovení stratégií pomoci vlastným najchudobnejším občanom (Patten 2005, 23). Reálnym dôsledkom akceptovania procedurálnej bázy spravodlivosti v Poggeho argumentácii by potom bolo to, že i napriek ideálnym férovým medzinárodným pravidlám by stále existovalo značné množstvo „zvyškových“ chudobných. Avšak týchto chudobných by sme už nepovažovali za tých, ktorým zapríčiňujú ujmu bohaté vyspelé krajiny, a teda tento „typ“ chudoby, na ktorý sa nevzťahuje Poggeho kauzálny princíp zodpovednosti, by nebol ani záležitosťou naplňovania ľudských práv, resp. uplatňovania (minimálnej) spravodlivosti. Z Poggeho snahy o dodržanie normatívnej libertariánskej pozície je totiž zrejmé, že bohatí nebudú mať už voči týmto „zvyškovým“ chudobným žiadne ďalšie povinnosti globálnej spravodlivosti.

Na mnohých miestach diela *World Poverty and Human Rights (Chudoba vo svete a ľudské práva)* Pogge naznačuje skôr substantívnu interpretáciu minimálnej bázy sprave-

režimu však adekvátne kompenzoval svoju účasť na tomto režime (Pogge 2008a, 186).

vodlivosti (Pogge 2008b, 102, 182, 205-206). Pokiaľ teda budú niektorí ľudia stále žiť pod minimálnou prahovou úrovňou spravodlivosti, bohatí im budú stále zapríčiňovať ujmu, pretože tu stále bude *alternatívny* realizovateľný globálny inštitucionálny poriadok, v ktorom by všetci boli nad touto úrovňou, respektíve v ktorom by chudoba neexistovala.

Zásadným problémom takéhoto ponímania spravodlivosti je maximálne rozšírenie povinností voči chudobným, v ktorom však už uplatňovanie kauzálneho princípu vedie k neférovým dôsledkom na strane nositeľov týchto povinností. Dostávame sa tu totiž k už predtým analyzovanému problému, ktorý súvisí s diskutabilnosťou stanovenia miery kauzálnej zodpovednosti. V tomto kontexte potom tí, čo žijú nad čiarou chudoby, „dlžia“ kompenzáciu tým, čo žijú pod touto čiarou, pričom táto ich kompenzácia by mala byť úmerná nimi spôsobovanej škode, teda ich zodpovednosti za ňu. Na základe Poggeho argumentácie však nie je možné jednoznačne „vykalkulovať“ podiel viny, preto by sme nemali ignorovať možné nároky na spravodlivosť ani medzi ľuďmi žijúcimi nad čiarou chudoby. Stále totiž zostáva nejasné, prečo by mali byť práve bohatí občania vyspelých krajín považovaní za tých, čo zapríčiňujú chudobu, a prečo by to nemali byť skôr elity stojace na čele chudobných krajín. A. Patten výstižne hovorí, že „bohatí občania vplyvných krajín sú pokladaní za tých, čo zapríčiňujú ujmu chudobným v globálnom kontexte, pretože bohatí občania chudobných rozvojových krajín zlyhávajú v naplňaní spravodlivosti vo vzťahu k ich vlastným občanom“ (Patten 2005, 26).

Poggeho komplikované vnímanie spravodlivosti oslabuje jeho argumentáciu. Hoci uňho môžeme nájsť náznaky substantívnej interpretácie minimálnej bázy spravodlivosti, rovnosť, na ktorú mieri svojou teóriou spravodlivosti, sa nevzťahuje na redistributívne dôsledky, ale skôr na zostavenie inštitucionálnych pravidiel (Pogge 2008b, 182). V oboch prípadoch chápania spravodlivosti však Poggeho v jeho argumentácii sprevádza zásadný problém, a to neadekvátne stanovenie povinností voči chudobným ako výhradne negatívnych povinností. V oboch prípadoch by totiž za účelom minimálne spravodlivého poriadku mali do hry vstúpiť pozitívne povinnosti nezávislé od negatívnych práv.⁹ P. Gilibert v článku *The Duty to Eradicate Global Poverty: Positive or Negative? (Povinnosť odstránenia chudoby v globálnom kontexte: pozitívna alebo negatívna povinnosť?)* poukazuje na fakt, že spravodlivosť musí *nevyhnutne* zahŕňať aj fundamentálne pozitívne povinnosti pomoci druhým, pretože „v dôsledku toho, že nedokážeme zabrániť prirodzeným a sociálnym rozdielom v životoch jednotlivých ľudí, môžeme očakávať jedine to, že niektorí ľudia nebudú schopní v novom sociálnom systéme zostať „nad vodou“, ak ten nebude zahrňovať vymáhateľnú pozitívnu povinnosť pomoci“ (Gilibert 2005, 547).

V článku *Severe Poverty as Violation of Negative Duties* Pogge nevyklučuje, že ľudské práva vytvárajú aj pozitívne povinnosti (Pogge 2005, 65). Nepopiera teda existenciu pozitívnych povinností. Svojím prístupom k extrémnej chudobe ako záležitosti výhradne negatívnych povinností však *presvedčivosť* pozitívnych povinností. Podľa jeho názoru totiž skôr akceptujeme negatívnu povinnosť nezapríčiňovať ujmu ako pozi-

⁹ Na existenciu takýchto fundamentálnych pozitívnych povinností nezávislých od negatívnych práv poukazuje R. Cruft vo svojom článku *Human Rights and Positive Duties* (Cruft 2005, 37).

tívnu povinnosť pomáhať.¹⁰

Poggeho podceňovanie potenciálnej sily pozitívnych povinností a odmietnutie ich presvedčivosti ako povinností spravodlivosti spochybňuje Gilabert, keď načrtáva dva typy pozitívnych povinností. Najprv si kladie otázku, či máme povinnosť zastaviť na diaľnici a vziať obeť autonehody, ktorú sme nezapríčinili, do nemocnice; potom si kladie i ďalšiu otázku, či spravodlivá spoločnosť má zdaňovať svojich produktívnejších a schopnejších občanov za účelom pomoci tým menej schopným. Kým prvý prípad hovorí o interpersónalnej pozitívnej povinnosti zachrániť ľudí, ktorí sa ocitli v núdzi, druhý prípad hovorí o inštitucionálnej pozitívnej povinnosti pomáhať občanom, ktorých ujmy vznikli samovoľne (Gilabert 2005, 545). Ak potom uplatníme inštitucionálny spôsob, ktorý uprednostňuje Pogge, takéto inštitucionálne pozitívne povinnosti sú jednoznačne povinnosťami spravodlivosti.

Záver. Pri kritickej analýze Poggeho argumentácie sme sa najprv zamerali na kauzálny princíp zodpovednosti, ktorí tvorí základ Poggeho argumentácie. Ukázalo sa, že hoci ako účastníci inštitucionálnej schémy máme zodpovednosť za jej uplatňovanie, najväčší problém spočíva práve v *identifikácii stupňa*, do akého je nám možné pripísať zodpovednosť za ujmu, ktorú táto inštitucionálna schéma zapríčinila druhým. Hoci možno akceptovať Poggeho tvrdenie, že tí, čo majú väčší vplyv a viac profitujú z nespravodlivého inštitucionálneho poriadku (bohaté elity vyspelých krajín), sú aj viac zodpovední za jeho uplatňovanie, nie je adekvátne ani férové pripísať zodpovednosť za deficity v ľudských právach, prejavujúce sa predovšetkým u chudobných, výlučne im. V skutočnosti naozaj nevieme, do akej miery môžeme chudobu pripísať globálnej politike vyspelých štátov, resp. do akej miery môžeme lokálne inštitucionálne usporiadania rozvojových štátov vysvetliť externými príčinami. To ale neznamená, že musíme popierať *vzájomný vzťah* medzi zlými vnútroštátnymi inštitúciami rozvojových krajín a určitými konkrétnymi črtami globálneho poriadku – podobne nemusíme popierať, že profitujeme z historicky nespravodlivej situácie. Avšak Pogge neposkytol nijaký nezvratný dôkaz o kauzálnnej súvislosti medzi súčasným globálnym poriadkom a chudobou, respektíve nepodarilo sa mu potvrdiť, že súčasný globálny poriadok *zapríčiňuje* chudobu.

Na problémy sme však narazili i v súvislosti s platnosťou kauzálneho modelu pripisovania zodpovednosti, najmä keď sa odvoláva na výhradne negatívne povinnosti a z nich odvodené záväzky kompenzácie. Pogge sa svojím spôsobom stanovenia povinností odlišuje od tradičného egalitaristického postoja tým, že neodvodzuje princíp redistribúcie z egalitaristickej požiadavky, ale zo zodpovednosti nesenej za nespravodlivé inštitúcie. Imperatív redistribúcie je uňho riadený imperatívom korektívnej spravodlivosti. Kritickou analýzou sme však dospeli k názoru, že v kontexte globálnej spravodlivosti, respektíve

¹⁰ Túto skutočnosť sa pokúša demonštrovať na hypotetickom príklade ľudí z Venuše. Pýta sa: Ak by sme našli ľudí na Venuši, cítili by sme presvedčivú povinnosť pomáhať im? Obáva sa, že väčšina ľudí by ju nepocíťovala. Táto povinnosť by bola oveľa menej presvedčivá ako v prípade, že by vyplývala z faktu, že sme im ich stav zapríčinili (Pogge 2008b, 204).

uplatňovania ľudských práv v globálnom kontexte sa jeho povinnosti kompenzácie, odvodené z negatívnej povinnosti, ukazujú ako jednak nepostačujúce na uplatnenie spravodlivosti, jednak neadekvátne, keďže sa prikláňa k utilitaristickému postoju. Aj v prípade akceptovania týchto povinností kompenzácie zostáva zásadným nedostatkom Poggeho argumentácie v dôsledku stanovenia libertariánskeho obmedzenia to, že sa nedovoľáva „otvorenej“ všeobecnej povinnosti pomoci chudobným. Pogge ju síce nepopiera, no tým, že sa jej (v dôsledku libertariánskeho obmedzenia, ktoré sa snaží striktno dodržiavať) ani nedovoľáva, smeruje jeho argumentácia k neakceptovateľným dôsledkom.

Na jednej strane tu vzniká *problém „zvyškovej“ chudoby*, ktorý nielen že nemá riešenie (čo sme uviedli ako dôsledok Poggeho procedurálneho chápania spravodlivosti), ale nemá ani morálnu naliehavosť, ktorú Pogge pripisuje nami zapríčinennej chudobe. Pogge nás teda akoby upozorňuje na fakt, že chudoba nie je zlá osebe, ale že na chudobe je zlé a morálne závažné práve to, že je zapríčinená nami vytvorenými inštitúciami. Na jednej strane je takéto zdôraznenie relevantnosti socio-ekonomickej analýzy príčin chudoby *prínosom*, pretože si mnohí – aj bohatí ľudia vo vyspelých krajinách – môžu uvedomiť svoju prepojenosť s extrémnou chudobou v rozvojových krajinách. No na druhej strane takéto pojmá chudoby ako výhradne kauzálne zapríčinennej rôznymi inštitúciami musíme považovať za neprijateľné už len z jedného dôvodu: Je z morálneho hľadiska relevantné pripísať odstraňovaniu jedného „typu“ chudoby (nami zapríčinennej chudoby) väčšiu morálnu naliehavosť ako odstraňovaniu druhého „zvyškového typu“ chudoby (nami nezapríčinennej chudoby)? Znamenalo by to, že nie je chudobný ako chudobný a že „poskytnutie pomoci“ jednému z nich má akúsi morálnu prioritu pred pomocou druhému.

Na druhej strane, hoci v prípade substantívneho chápania minimálnej bázy spravodlivosti by sme na tento problém nenarazili, zastavil by nás problém neudržateľnosti Poggeho požiadavky libertariánskeho obmedzenia na čisto negatívne povinnosti z hľadiska férovosti. Preto na záver musíme skonštatovať, že Poggeho argument je neudržateľný. Úspešný boj s extrémnou chudobou v globálnom kontexte nesmieme pojať chápať ako záležitosť negatívnej povinnosti postavenej na princípe kauzálnej zodpovednosti.

Literatúra

- CRUFT, R. (2005): Human Rights and Positive Duties. *Ethics and International*, 19 (1), 29-37.
- ĎURČÍK, V. (2011): Etika ľudských práv a chudoba ako globálny fenomén. In: Fobelová, D. (zost.): *Aplikovaná etika a profesionálna prax*. Banská Bystrica: FHV UMB, 40-48.
- GILABERT, P. (2005): The Duty to Eradicate Global Poverty: Positive or Negative? *Ethical Theory and Moral Practice*, 7 (5), 537-550.
- HAYWARD, T. (2005): Thomas Pogge's Global resources Dividend: A Critique and an Alternative. *Journal of Moral Philosophy*, 2 (3), 317-332.
- HORYNA, B. (2008): Má smrť je protest proti bídě světa. In: Hrubec, M. a kol.: *Sociální kritika v éře globalizace: Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofia, 15-64.
- HRUBEC, M. (2008): Sociální spravedlnost v globálním kontextu: extraterritoriální uznání globálních chudých. In: Hrubec, M. a kol.: *Sociální kritika v éře globalizace: Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofia, 143-178.

- HRUBEC, M., UHDE, Z. (2010): Problém chudoby z českého a evropského hlediska. In: *Právo nežít v chudobě. Chudoba jako porušování lidských práv*. Výzkumný tým Social Watch. Praha: Filosofía, 119-125.
- JURÍČKOVÁ, V. (2008): *Nerovnosť a jej nové dimenzie v ére globalizácie*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. Elektronická verzia, dostupné na: <http://www.ekonom.sav.sk/?lng=sk&charset=&doc=journal&pub=112>
- MITCHELL, W. (2006): Notes on Thomas Pogge's 'Humand Rights and Global Justice' and 'Recognized and Violated by International Law: The Human Rights of The Global Poor'. *International Public Policy Review*, 2 (2), 113-120.
- PATTEN, A. (2005): Should We Stop Thinking about Poverty in Terms of Helping the Poor? *Ethics and International Affairs*, 19 (1), 19-28.
- POGGE, T. (1989): *Realizing Rawls*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- POGGE, T. (2004): 'Assisting' the Global Poor. In: Chatterjee, D. K.: *The Ethics Of Assistance*. Cambridge: Cambridge University Press, 260-288.
- POGGE, T. (2005): Severe Poverty as a Violation of Negative Duties. *Ethics and International Affairs*, 19 (1), 55-83.
- POGGE, T. (2008a): Uznávána i porušována mezinárodním právem: lidská práva globálních chudých. In: Hrubec M. a kol.: *Sociální kritika v éře globalizace: Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofía.
- POGGE, T. (2008b): *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Cambridge: Polity Press.
- RAWLS, J. (1999): *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- RISSE, M. (2005): Do We Owe the Global Poor Assistance or Rectification? *Ethics and International Affairs*, 19 (1), 9-18.
- SATZ, D. (2005): What Do We Owe the Global Poor? *Ethics and International Affairs*, 19 (1), 47-54.

Hedviga Marcinková
 Katedra filozofie FF UCM v Trnave
 Nám. J. Herdu 2
 917 01 Trnava
 SR
 e-mail: hedvigamarcinkova@gmail.com